

FRANCÚZSKE A RUMUNSKÉ EKVIVALENTY SLOVIES VYJADRUJÚCICH "REČ" ZVIERAT V SLOVENČINE

Peter Kopecký

Facultatea de științe sociale și economice a Universității Comenius, Bratislava
Fost ambasador al Slovaciei în România (1997-2002)

Slovesá, ktoré budú predmetom našej štúdie, sú väčšinou onomatopojického pôvodu. Postupne sa však vytvárali aj slovesá, ktoré už nepripomínali výhradne onomatopejické alebo zvieracie zvuky. Tieto tzv. inštitucionalizované slovesá už vyjadrujú aj ľudskú námahu, zvuk úst pri jedle, zvuk v spánku, vzrušenie - *dychčať, mlaskať, chrápať, fučať* - „Fučíš ani byvol a všetky vtáky mi odplašíš“, Ondrejov; (fr. *haleter, clapper, ronfler, souffler* - rum. *a găfâi, a plescâi, a sforâi, a sufla*)¹.

Metafora platí aj opačne a slovenčina, francúzština i rumunčina aplikujú niektoré typické „ľudské“ slovesá² - napr. *kričať, smiať sa* - aj na zvieratá (fr. *crier comme un putois*) doslova kričať ako tchor; najvhodnejší zo širokého slovenského repertoáru je zrejme ekvivalent vrešťať ako pavián; rum. *râd și câinii, curcile, ciorile de ceva* – doslova *aj psy (morky, vrany) sa vedia zasmiať*, t.j. hlúpo a bezdôvodne sa smiať. Tento originálny jav budeme môcť sledovať aj pri analýze odbornej terminológie vtákov.

Naším cieľom je teda hľadanie ekvivalentov slovies „reči“ (slovies kopírujúcich zvuky)³ známych druhov fauny v oboch konfrontovaných jazykoch.

Zvuky, ktoré zvieratá vydávajú, sú často veľmi verným napodobením reality a niektoré zvukomalebné slová, inak veľmi výrazné a známe, sú tak v slovenčine, vo francúzštine, i v rumunčine podobné: kikirikí (fr. *cocorico* – rum. *Cucurigu*), niekedy veľmi odlišné: kačkač (fr. *couin couin* alebo *can can*, rum. *mac mac*), pričom slovenčine je v tomto prípade skôr bližšia taliančina (*qua qua*, ba dokonca aj angličtina – *quack*)³. Onomatopejické zvuky nie sú vždy ustálené, preto na tento jav reagujú i slovesá. Len ako typický príklad uvedieme kvarteto francúzskych slovies s podobným kmeňom, pričom každé z nich sa týka iného zvieraťa:

glapir - vyjadruje ostrý hlas líšky alebo žeriava

glatir - pískanie orla

LINGVISTICĀ

clapir - pišťanie (vrešťanie) králiká

clatir - vytie poľovného psa

Slovesá nemusia v sebe vždy niesť bezprostrednú zvukomalebnosť alebo citoslovce. Čmeliak (fr. *Bourdon*), osa, včela, sršeň (*guępe, abeille, frelon*) vo francúzštine „čmeliakuje“ čiže *bourdonne*, čo inak nie je typicky zvukomalebne slovo. Rumunčina naproti tomu má viaceré výrazné zvukové varianty:

čmeliak - *bondarul bâzâie*,

sršeň - *bărzăunul* alebo

osa - *viespea zumzâie* alebo *zâzâie*.

Taký istý zvuk má však pre Francúza (*une sonnerie bourdonne*), aj pre Rumuna (*o sonerie bâzâie*) zvonček.

Zvuky hmyzu sú pomerne ľahko imitovateľné, ale nie sú najpríjemnejšie. Preto sa viac budeme venovať reči vtákov, aj keď slovenčina tvrdí, že „vtáka poznáš po perí, (a až) človeka po reči“. Francúzština príslovie filozoficky prehĺbila a rozšírila: *Au chant on connaît l'oiseau* alebo *A la plume et au chant l'oiseau, et au parler le bon cerveau*. V rumunskej analogickej frazéme je zasa implicitný prvok fatálnosti: *Fiecare pasăre pe limba ei piere* (každý vták zomiera na svoj jazyk, čiže každého vtáka prezrádza jeho jazyk a podľa spevu ho môže lovec identifikovať).

Univerzálnym slovesom, ktoré vyjadruje spev vtákov je prirodzene spievať (*chanter, a cânta*). Vo všetkých troch jazykoch spisovne spievajú nielen spevavce (*oiseaux chanteurs, cântătoare*), ale aj kohút. („Kým kohút nezaspieva“, Bukovčan; „Le coq chanta“, Maupassant; „Cocoșul cântă“; *Dicționarul explicativ al limbii române – DEX*). Slovenský politik, obľúbený v SR v r. 1992-1998 názov Bukovčanovej hry počas jednej televíznej relácie korigoval a vrátil mu jej onomatopojický tvar: „Kým kohút nezakikiríka...“ (*coqueriquer, a cucuriga*).

Spev však nie jediným kritériom pre diferencovanie vtákov; deje sa tak aj na základe prostredia, druhov, činnosti atď. Napríklad ďateľ pochádza z podst. mena *dláto* (rum. *daltă*) alebo zo starého slovenského slovesa *dľabať*. Ďateľ, ako vieme, klope na stromy a preklopkáva hlavne dutinky pod kôrou. Aj v rumunčine ďateľ (*ciocănițoare*) - klope (*a ciocăni*) ako kladivkom (*ciocan* – porovnaj slov. *Čakan*). Francúzsky ďateľ (*pic épeiche*) nemá k tejto činnosti ďaleko, pretože má v mene takisto zakódovaný čakán⁴.

Aj v latinskom názvosloví prírodovedci pamätali na rôzne kritéria a pri „krste“ a zaraďovaní do čeladi použili napr. pri sojke nielen jej charakteristickú vlastnosť (škriekanie), ale i spôsob obživy. Latinský názov *Garrulus glandarius* Lin. – sojka škriekavá, môžeme doslova preložiť ako „táraž

držiaci sa žalud'ov"⁵. Petit Larousse vysvetľuje pôvod slova sojka „geai n.m.“ z latinského *gaius* - veselý, bodrý; pravdepodobne ide o etymologické dubletum s *gai*.⁶

DEX prináša pre zmenu inú charakteristiku sojky: „

1. *gaiță* s.f. (por. bulh. srb. *galica*) vták z čeľade havranovitých, ktorý môže napodobňovať zvuky iných vtákov...

2. (metaforicky) žena, ktorá veľa a zbytočne rozpráva."⁷

V slovenčine stojí za prílišným a nezmyselným rapotáním skôr straka a v tom je s franc. podobná (*jaser, jacasser comme une pie, bavard comme une pie* – rapotať ako straka, (tlčhuba, táraj), rapotavý ako straka). V rumunčine straka nemá svoje typické sloveso, ale k jej hlasu sa veľmi dobre hodí citoslovce *cață*⁸.

Francúzština hlas sojky originálne prirovnáva k zaliečaniu alebo vnučujúcemu sa prihováraniu (*un geai cajole*).

Prírodovedci diagnostikovali sojke nielen táranie a škriekanie (rum. *cicălitor ca o gaiță*), napodobňovanie iných vtákov, ale aj užitočné signalizovanie blížiacej sa líšky, mačky alebo človeka.

Tárať však môže aj samotný človek a francúzština na to pamätá tzv. *politickým táraním*⁹, ktoré sa opäť spája so strakou. Priliehavý rumunský ekvivalent by bol azda vorbãrie alebo *trãncãnealã politicã*. Slovenskej politickej scéne sú však vlastné viaceré varianty tárania¹⁰.

Hlasnou obyvateľkou lesa a hniezdnu príživníčkou vtácej komunity je *kukučka (coucou – cuc)*¹¹. *Kukučka kuká (coucouler, rum. a cânta, a face cucu)*; francúzština i rumunčina majú pre sekundárny hovorový význam kukať, vykúkať ekvivavalenty, ktoré s kukučkou nesúvisia.

Typický smutný hlas má kuvik plačlivý (lat. *Athene noctua*)¹², ktorý kuviká večer blízko ľudských obydlí. Kuvik je v slovenčine synonymom šíriteľa zlých a nešťastných udalostí. Azda je to dané už jeho pôvodným latinským zaradením, kde patrí do čeľade sov (*strix, strigis*; po fr. *strigidés, strigiformes*); odtiaľ aj slovenské slovo *striga*, fr. *strige* (vampír) a rum. *strigă* (plamienka driemavá): Rumunským ekvivalentom kuvika je *cucuvea*, ale nie je typickým poslom nešťastia alebo zlého osudu. Jeho miesto zaujíma imaginárny šíriteľ zlých správ v mysli poverčivých ľudí, tzv. *cobe*¹³ (*prevestitor de rele*).

Vo francúzštine *kuvika (chouette)* zastupuje nám už známa plamienka driemavá (*effraie f*). Napokon ľakanie a strašenie (*effrayer*) má aj vo svojom mene. Strach poverčivých ľudí vo Francúzsku i Anglicku z nej šiel až tak ďaleko, že ju vo svojich stodolách chytali a kántrili, aby ich obchádzalo nešťastie (*...pour conjurer le mauvais sort...*)¹⁴. Anlogicky však kuvikovi presnejšie zodpovedá *oiseau de mauvais augure*¹⁵.

LINGVISTICĂ

Už zložitejšie je hľadanie ekvivalentu slovesa *kuvikať*, čiže šíriť zlé a neprijemné správy resp. vopred šíriť porazenecké nálady. Vo fr. si možno pomôcť opisom *présager un mauvais sort, être de mauvais présage; répandre des rumeurs sinistres*; rumunčina to má ľahšie: *a cobi* (*a răspândi zvonuri sinistre*).

Sloveso *kuvikať* sa však nedá preložiť doslovne. Nájdeme len fr. *hululer* (*ululer*) alebo *huer* (vo fr. tak hučí aj dav ľudí) a rum. (*a scoate sunete ca bufniță – uhu*).

Dravce (*oiseaux de proie, răpitoare*) na rozdiel od kuvika vo všetkých troch jazykoch hovoroivo volajú (*appeller, a chema*); čajka (*mouette, pescăruș*) sa smeje - preto je aj smejivá (*mouette rieuse – pescăruș râzător*)¹⁶.

Orol (*aigle, acvilă*) odborne píska (*glătir, a fluiera*); orol krikľavý (*criard, țipător*) neprijemne kričí (*crier, a țipa*).

Drozd (*merle, mierlă*) po francúzsky píska alebo hrá na flaute (*siffler* alebo *flûter*); po rumunsky spieva alebo píska (*a cânta* alebo *a fluiera*). Ak však ide Francúzovi na nervy, to už rapoce (*jaser*). To isté platí o papagájovi (*perroquet, papagal*), ktorý hovorí (*parler, a vorbi*) i škrieka (*jaser, a țipa*).

Sluka (*bécasse, sitar*) píska (*crouler* - porovnaj metatézu pri holubovi *roucouler* - rum. *a șuiera, a fluiera*). Jej príbuzná z tej istej čeľade, močiarnica mekotavá (*bécassine du marais, becațină*) aj vo francúzštine mekoce (*béguéter*). *Bécassine sourde, becațina surdă* je pre Francúza a Rumuna hluchá, pre Slováka zas močiarnica tichá. Pravdepodobne bude aj nemá, pretože ak sa za letu vôbec ozve, jej hlas pripomína cval¹⁷. V každom prípade termín fr. *bécassine* pochádza z jej dlhého zobáka (*bec*). To však už nemožno tvrdiť v rumunčine, pretože tu *bec* označuje žiarovku.

Na záver tejto kapitoly prinášame zvuky niektorých ďalších spevavcov a pernatej zveri, ktoré vydávajú vo všetkých troch jazykoch:

bažant (*faisan – fazan*) toká (*criailler – a cânta*)

perlička (*pintade, bibilică*) kričí – *criailler – a țipa* (păcat, păcat...)

sliedka (*poule, găină*) krákorá (*crételer, a cotcodăci*); *kotkodáka* (*caquetter, a cotcodăci*)

kvočka (*couveuse, cloșcă*) kvoká (*glousse, a cloncăni*)

páv (*paon, păun*) kričí (*brailler, a țipa*)

moriak (*dindon, curcan*) „hudruje“ (*glouglouter, a cloncăni*)

hlucháň (*coq de bruyère, cocoș de munte*) toká (*chanter, a se roti*)

vrana, havran (*corneille, corbeau; cioară, corb*) krákajú (*croasser, a croncăni*);

lastovička (*hirondelle, rândunică*) šteboce (*șvitorî, džavoce*) ako deti (*gazouiller, trisser; a ciripi*);

vrabec (*passerau, vrabie*) čviriká (*pépier, chuchoter; a ciripi*); ak sa vtáčí (nielen vrabčí) koncert ozýva zborovo, je to *ramage; ciripit în cor*;

holub a hrdlička poľná (*pigeon, tourterelle; porumbel, turturică*) hrkútajú (*roucouler, a ugui*); mať sa k sebe, hrkútať si (*se becoter; a gânguri, a gurlui*)¹⁸ Hrdlička záhradná (rum.) nesie v mene svoj substantivizovaný hlas (*guguştiuc*). Hus (*oie, găscă*) gagoce (*cacarde, criailler, a găgăi*); gunár (*jars, găscan*) syčí (*siffler, a sâsâi*);

kačica (*canne, raţă*) kváka (*cancaner, a măcăi*) i chrapčí (*rauquer, a cârâi*); káčer syčí (*nasiller - ako diviak, a sâsâi*).

Pri takej pitoresknej štúdií nesmieme obísť ani vysokú a čiernu zver (*grand gibier, bêtes noires*¹⁹, *vânat mare, mistreţi*), ani domáce zvieratá a úžitkové zvieratá.

Jeleň (*cerf, cerb*) ručí (ale nezaručuje!); rozhodne netrúbi, pretože buď to je bohemizmus („už trúbějí“) alebo by musel mať trúbu (*bramer* alebo *raire, réer*, porovnaj nem. *roehren*; rum. *a boncăni*).

Srniec (*chevreuil, căprior*) brehá (*bramer, a lătra* alebo *a brăhni*), *srna* (*chevrette, căprioară*) báká (*beler, a behăi*); *len* ako kuriozitu uvádzame názov lane v rum. – *ciută* (porovnaj s bezrohú kozou-šutou);

diviak (*sangler, mistreţ*) grúli, krochká, fučí (*grogner, grommeller, souffler* alebo *nasiller - a grohăi, a pufăi, a sufla, a gâfăi*);

kamzík (*chamois, capra neagră*) a *svišť* (*marmotte, marmotă*) píska (*siffler, a fluiera*);

vlk (*loup, lup*) vyje (*hurler, a urla*);

medveď (*ours, urs*) reve takisto ako vlk, ale mrmle odlišne (*grogner, a mormăi*).

Domáce zvieratá:

pes (*chien, câine*) šteká²⁰, vyje na mesiac, vrčí, skučí (*aboyer í la lune, gronder, japper, glapir de douleur - a lătra la lună, a mârăi, a scheuna* alebo *a (s)chelălăi*) alebo clivo zavýja (*hurler de tristesse; a hămăi, a urla de jale*) ako poľovné psy, ktoré zavýjajú zborovo pri zvuku lesného rohu na začiatku poľovačky;

mačka (*chat, pisică*) mňauká, mravčí, pradie (*miauler, feuler, ronronner - a mieuna, a miorlăi, a toarce - doslovne*);

krava (*vache, vacă*) bučí, ale nárečovo i múka (porovnaj tal. *mucca - krava*), mučí (*meugler i beugler, a muge - v rumunčine tak robí i lev*); *koza* (*chcvre, capră*) mečí, blačí („poľudštená“ varianta je bliakať: „...na námestí bliakali nacionalisti“, *Kusý* (*beler, a behăi*); *kôň* (*cheval, cal*) erdží a frka (*hennir, s'ébrouer, a necheza, a fornăi*), a nad tým, že v slovenskej spoločnosti sme si všetci rovni, ale aj napriek revolúcii z r. 1989 niektorí ešte rovnejší²¹ hika nielen *osol* (*âne, măgar - raire; a zbiera, a rage*).

LINGVISTICĀ

POZNĀMKY

1. V exemplifikácii uvádzame slovenský výraz na prvom mieste, francúzsky na druhom mieste, a na treťom výraz rumunský. Cudzie slovesá sú uvedené v infinitíve. Odborné názvy zvierat uvádzame len vtedy, ak si to vyžaduje text.

2. Pozri napr. V. Grundlerová, J. Škultéty, J. Taraba, *Francúzsko-slovenský frazeologický slovník*, SPN Bratislava 1990 a L. Trup, *Slovenské frazémy v angličtine, nemčine, francúzštine a španielčine*, Letra Bratislava 1998.

3. *Le Bon usage*, Duculot Gembloux, Hatier Paris 1969, s. 107

4. Hachette, *Dictionnaire couleurs*, Paris 1991, s.1172.

5. J.Špaňár, *Latinsko-slovenský slovensko-latinský slovník*, SPN Bratislava 1962, s. 270, s. 275.

6. *Petit Larousse*, Paris 1976, s. 464.

7. *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, 1984, s. 361.

8. *Ibidem*, s. 127.

9. *Bavardage politique, politicaillerie*; G.Haensch, Woerterbuch der internationalen Beziehungen und der Politik, Max Hueber Verlag, Munchen – Budapest 1975, s.225

10. „...slová o akejsi nebezpečnej skupinke ... sú pivným táraním ...“ Formát 34/2003, 25.8.2003, s. 64; „...demagogické táranie...“, SME, 26.9.2003.

11. *Un cuc* (rum.) – prenesene extravagantná vec alebo osoba. Vo franc. napr. zdanlivo neškodný drozd označuje vo frazéme *c'est un beau merle* nezodpovednú a odsúdeniahodnú osobu (por. slov. to je poriadny vták).

12. Jedno nemecké príslovie sa inšpirovalo práve týmto latinským názvom a sovmi, ktoré sú údajne v Aténach veľmi početné: Die Eulen nach Athene tragen – nosiť drevo do lesa atď.

13. Porovnaj angl. *doom monger*.

14. *Encyclopédie Règne animal A à Z*, (Simon Tillier coordon.), Bordas, 1992, s.90; G.White, *The Natural History of Selborne*, Wordsworth Editions Ltd., Chatham 1996, s. 181.

15. *Petit Larousse*, Paris 1976, s. 83.

16. *Dicționar poliglot de vânătoare și pescuit* (N. Șelaru a kol.), București, 1999 na s. 130 uvádza nesprávne prídavné meno rozător (hlodavý).

17. J. Nicolai, D. Singer, K.Wothe, *Vtáky*, Slovart, Bratislava, 2002.

18. *Le grand Robert de la langue française, Dictionnaires le Robert*, Paris, 2001, A-F, s.805-806; J. Herz, J.Ciberej a kol. *Slovenské poľovnícke názvoslovie*, PaRPRESS (SPZ), Bratislava, 2000; *Atlas vtákov sveta*, Príroda, Bratislava, 1994; konzultácie s doc. dr. L.Brtkom, CSc; konzultácie s lektorkou rumunského jazyka na FF UK v Bratislave pani Diana Popescu.

19. *Bête noire* znamená aj niekto neznesiteľný. *C'est ma bête noire*. Toho (tú) neznesiem.

20. Namiesto psa je dobré (a zrejme i užitočnejšie) chovať husi, pretože prudko reagujú na cudzie osoby (viď známe práce rakúskeho zoológa K.Lorenza).

21. All animals are equal but some animals are more equal than others, G. Orwell, *Animal Farm*, Heinemann Educational Books London, 1981, s. 85.